

Adalékok a szombathelyi középiskolások mozgókép-kultúrájához

A civilizált társadalmakban élő emberek többsége szabadideje nagy részét az elektronikus csatornákon közvetített üzenetek vételével tölti el. Különösen vonatkozik ez a televíziós nemzedékre, a gyermek- és ifjúsági korosztályra. Nemzetközi vizsgálatok alapján kimutatták, hogy a fiatalok hetente 15–20 órát is képesek tévénézéssel eltölteni. Ez az átlag az európai országokban többé-kevésbé azonos. Az egyik felmérés szerint hétköznap a gyerekek 85%-a két órát, vasárnap – főleg a fiúk – négy-öt órát fordítanak tévénézésre. Egy Németországban végzett vizsgálat szerint munkanapokon a 10–16 évesek 55%-a néz rendszeresen televíziót.

Nem véletlen tehát, hogy a média-kutatók különös figyelmet szentelnek a televízió szocializációs szerepének vizsgálatára. Előszeretettel kutatják a tévéműsorok (műsortípusok) hatását a személyiségfejlődésre, de nem tudnak megnyugtató választ adni arra, hogy milyen problémákat okozhat a műsorok, filmek nem megfelelő kiválasztása, a mértéktelen és kontroll nélküli tévénézés.

A témák, a műfajok sokszínűsége nagyfokú figyelemkoncentrációt, rugalmas gondolkodást, fejlett fantáziát, a filmmelv alapjainak alapos ismeretét igényli. A mozgóképekbe kódolt információk felfogása különösen problematikus a fiataloknál, mert náluk az érzelmi érettség és az értelmi fejlettség még nem stabilizálódott. Tévénézési és moziba-járási szokásaikat kortárs csoportjuk döntő mértékben befolyásolja, noha a tizenévesek zömének még alacsony szintű a filmműveltsége, s a mozgóképi kódok megértését segítő ismereteik is hiányosak.

A film szintetikus nyelve, a mozgóképi közlemények koncentrált megjelenítése, lényegkiemelő hatása következtében a televíziós élmény olyan intenzitású lehet – főleg túlfogyasztás esetén –, hogy a néző „belefullad” a képözönbe. Ebből a szempontból különösen a serdülőkorúak a veszélyeztetettek, mert ők még „mindenevők”, ugyanakkor kevés és hiányos élettapasztal-

lattal rendelkeznek. Képtelenek a reájuk zúduló új és tömény audiovizuális információk feldolgozására.

Ezért kerültek érdeklődésünk fókuszába a 15–16 éves középiskolások.

Kutatásunk négy szombathelyi középiskola diákjaira terjedt ki. A Művészeti Szakközépiskola és Gimnázium, a Nagy Lajos Gimnázium, a Savaria Szakközépiskola, valamint a Gépipari- és Műszaki Szakközépiskola 15–16 éves – II. osztályos – tanulói közül összesen százötvenen töltötték ki kérdőívet. Az iskolák kiválasztása irányított volt. A „művészetesek” tantervébe ágyazottan foglalkoznak filmművészettel és médiaismerettel. A Nagy Lajos Gimnázium Vas megye egyik legrangosabb középiskolája, jó értelemben vett elit gimnázium. Az általunk kiválasztott két másik szakközépiskola viszont egyáltalán nem a jó képességű tanulók gyűjtőhelye. Szándékosan törekedtünk heterogén összetételű mintára, mert arra gondoltunk, hogy a kérdéseinkre adott válaszok iskolánként és más dimenziók alapján is karakteres sajátosságokat mutatnak.

Az általunk megkérdezett középiskolások nemenkénti aránya: fiú: 59%, lány: 41%. (Azért billent a mérleg nyelve az erősebb nem javára, mert a szakközépiskolások nagy többsége fiú.) Az életkori tagolódás alig differenciált. A válaszolók 84%-a 16 éves, 16%-a 15 éves. Az életkori homoge-

nitásra azért volt szükség, mert éppen arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen a filmkultúrája az általános iskolai tanulmányokat egy esztendővel korábban befejező korosztály tagjainak.

A minta társadalmi háttérét vizsgálatunkban az apák és az anyák iskolai végzettségével, foglalkozásuk jellegével és munkaerőpiaci helyzetével minősítettük.

A megkérdezett diákok szüleinek 41,1%-a felsőfokú (főiskolai, egyetemi) végzettségű, 35,2%-a érettségizett, 19,6%-a szakmunkásképzőt, 3,9%-a nyolc általánost végzett. Különösen magas (80%) a felsőfokú végzettségű szülő az elit gimnáziumba járó tanulónál. Őket a művészeti szakközépiskolások szülei követik 40%-os aránnyal. A mintában szereplő középiskolások szüleinek munkaerőpiaci helyzete az általunk vizsgált iskolatípusokban egyöntetűen jó. A megkérdezettek körében csupán három munkanélküli szülőt találtunk! Az apák és anyák több mint 90%-a alkalmazott. A gimnáziumba járó tanulók szüleinek esetében a tanár, orvos, ügyvéd, mérnök foglalkozás egyaránt domináns mutatóval van jelen. A művészeti- és a gépipari szakközépiskolásoknak jellemzőbb szülői háttere viszont a középszintű szellemi foglalkozásúakból tevődik össze. A Savaria Szakközépiskolások szülei főleg szakmunkások és alkalmazottak. Összességében megállapítható, hogy a társadalmi réteghelyzet tükröződik az iskolaválasztásban. A nagyobb presztízsű iskolába járnak a magasán kvalifikált helyzetű szülők gyermekei.

Az apák és anyák 80,3%-a naponta néz televíziót, 31,3%-a évente egyszer-kétszer jár moziba. Az utóbbiak zöme felsőfokú végzettségű. A szülők 60,7%-a egyáltalán nem jár moziba!

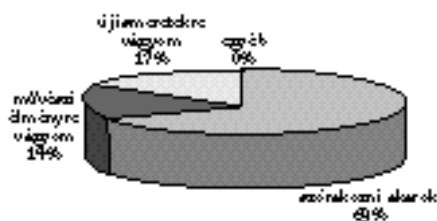
Saját életminőségüket a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők gyermekei átlagon felülirek, a többiek zöme átlagosnak, 1,9%-a átlagon alulinak ítéli. A válaszokat a testvérek száma is befolyásolta. Az átlagon aluli megítéléseknél a megkérdezettek mindegyike háromnál több testvért mondhat magáénak.

Az általunk vizsgált korosztálynál az életmód egyik legidőigényesebb mutatója

a szabadidő struktúráján belül a tévénézésre fordított idő.

A megkérdezett tanulók 92,1%-a napi rendszerességgel televíziózik, 33,3%-a videózik is. A szombathelyi diákok hétköznaponként átlagosan 3–4 órát fordítanak televíziózásra és videózásra. Ebben a tekintetben alaposan túltesznek a szüleiken! A megkérdezettek körében feltűnő a reggeli és délelőtti tévénézésre fordított viszonylag jelentős idő, de csúcsidőnek számít az este és az éjszaka(!) is. Nemenkénti bontásban vizsgálódva megállapítható, hogy a lányok főleg délután és este 1–2 órát, a fiúk este, illetve éjszaka 3–4 órát tévéznek. Ugyanakkor a fiúkra jellemzőbb a reggeli és a délelőtti tévénézés is 1–2 órában. Az iskolatípusonkénti helyzetkép is roppant tanulságos. A legtöbb időt (3–4 órát) a művészeti szakközépiskolások töltik a televízió előtt. A gimnáziumba járók viszont a legkevesebbet, csupán 1–2 órát.

Hétfvégén más a helyzet. A tévénézésre fordított idő jobban eloszlik a napszakok között, de szombaton és vasárnap is délután és este éri el a tetőpontját. A lányoknál 3–4 órára emelkedik az időkeret. A fiúknál is többen lépnek „be” a 3–4 órát tévézők táborába. A hétfégi televíziózásban már jelentősebben bekapcsolódnak a gimnazista fiúk és lányok is.

1. ábra
A tévénézés motivációi
a megkérdezettek körében

A mintánkban szereplők 69%-a szórakozási céllal néz televíziót. Többségük gimnáziumba jár. Ha szabadidő-struktúrájukat felidézük, láthatjuk, hogy ők a legszorgalmasabb tanulók, továbbá sokat sportolnak és olvasnak, de viszonylag kevés időt tölte-

nek a televízió előtt. Ha televíziót néznek, akkor egyértelműen szórakozni akarnak. A megkérdezettek 14%-a vágyik művészi élményre. Ők tanulnak a művészeti szakközépiskolában, és ők töltik a legtöbb időt a televízió előtt.

Vizsgáltuk azt is, hogy a tévézésen kívül a nap huszonnégy órájából a diákok mennyi időt fordítottak arra, hogy mindennapi problémáikat, gondjaikat, örömeiket megbeszéljék a szüleikkel, testvéreikkel, barátaikkal és osztálytársaikkal.

idő- mennyiség	szülő	testvér	barát	osztály- társ
1–60 perc	59%	36%	42%	52%
1–2 óra	19%	22%	24%	11%
2–3 óra	6%	16%	19%	15%
3 óránál több	8%	2%	13%	9%
semmi	8%	24%	2%	13%

1. táblázat

A személyközi kommunikációra fordított idő

A 1. táblázat adatai rávilágítanak arra, hogy a 15–16 évesek számára még nagyon fontos a szülőkkel folytatott társalgás, bár az időráfordítási arányokat tekintve, interperszonális kapcsolataikban már meghatározóbb szerepet töltenek be a kortárs csoport tagjai. A különbséget az utóbbiak javára főként a barátokra fordított több idő igénye jelzi. Ugyanakkor igen meglepő, hogy a megkérdezett diákok 24%-a egyáltalán nem kommunikál a testvérével! Vagy ha igen, akkor válaszában nem tartotta lényegesnek annak feltüntetését.

Összességében elmondható, hogy a középiskolások napi 1–2 órát szánnak társas kapcsolataik életben tartására. E tényre támasztja alá, hogy a „Hol és kivel töltöd el legszívesebben a szabadidődet?” kérdésre a válaszolók 22,5%-a a baráti társaságot, 18,7%-a a sportpályát, 11,5%-a a mozi, 10,6%-a valamilyen klubot, tehát a társas életnek olyan színterét jelölte meg, ahol barátokkal találkozhat. Kissé meglepő, de érthető, hogy a tévé kimaradt a felsorolásból, és a moziba-járásnak is eléggé alacsony a mutatója. Az interperszonális kapcsolatok ápolásának a tévé és a mozi sem kiemelt szerepe.

„Mennyi időt fordítasz naponta tanulásra, olvasásra és moziba-járásra?” – tettük fel a kérdést a tanulóknak. A diákok több mint 30%-a 1–2 órát, 47%-a 2 óránál többet, 13%-a 3 óránál is többet tanul naponta. A legszorgalmasabb tanulók többsége gimnáziumba járó fiú. Legkevesebbet a szakközépiskolás lányok tanulnak. Megnyugtató, hogy a napi időráfordítási keret rangsorában minden metszetben a tanulás kerül az első helyre! Olvasásra a 15–16 évesek naponta mindössze 30 percet fordítanak. A moziba-járásra nem a naponkénti, hanem inkább a havonkénti alkalom a legjellemzőbb. A diákok 29,4%-a havonta legalább egyszer elmegy moziba. Igen öröndetes, hogy a megkérdezettek 32%-a naponta 2 óránál is többet hódol valamely hobbi jellegű tevékenységnek. A mintánkban szereplő tinédzserek főleg a sportolást kedvelik. Az aktív sportolók többsége gimnazista fiú és szakközépiskolás lány.

Diákjaink egyik legkedveltebb időtöltése a filmnézés. A filmek számukra egyben a legnépszerűbb műsort jelentik a képernyőn. A 15–16 évesek 88,2%-a kizárólag a filmek kedvéért ül a televízió elé. A szombathelyi középiskolásoknak mindössze 3,3%-a nézi rendszeresen a tévéhíradót. Alkalmanként még sportközvetítéseket és könnyűzenei koncertet néznek szívesen.

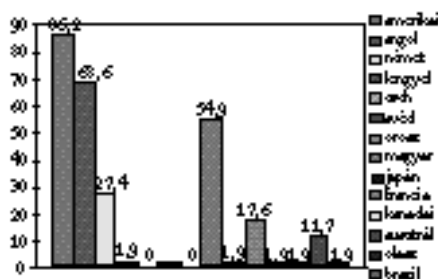
Sajnálatos, hogy az arányok az audiovizuális információs kultúra egyoldalúságára vallanak, bár önkritikusan meg kell jegyeznünk, hogy a hagyományos információs csatornák használatáról nincsenek adataink.

A vizsgált korosztály körében a tetszési indexek alapján – 1-től 5-ig osztályozva – az alábbi műfajok preferáltak:

filmkomédia, filmvígjáték: 56,8%;
akciófilm: 29,4%;
katasztrófafilm: 23,5%;
sportfilm: 23%;
horror: 19,6%;
kalandfilm: 17,6%;
háborús és egyéb történelmi film: 15,6%;
filmdráma, filmtragédia: 15,6%;
animációs film: 13,7%;
dokumentumfilm: 11,7%;
mesefilm: 9,8%;
burleszk: 7,8%;
művészfilm: 7,8%.

A filmdráma és filmtragédia, valamint néhány más jellegzetes műfaj – animációs film, dokumentumfilm, burleszk – és a művészfilm viszonylag jó megítélése arra vall, hogy a filmnyelv és a filmtörténet oktatásának eredményei máris mérhetőek. Ezeket a filmfajtákat ugyanis az egyéb kategórián belül a művészeti szakközépiskolások nevezték meg és osztályozták jó jegyekkel.

A filmek nézettségének nemzeti hovatartozás szerinti – előzetes várakozásainkat igazoló – rangsora diagramunkról egyértelműen leolvasható.

2. ábra
A filmek nézettsége
a gyártó ország alapján

A fenti sorrendet erősítette meg egy másik lista is. A diákok kedvenc filmjeiket és színészeit csaknem kizárólag Hollywood kínálatából választották.

A legtöbb voksot kapott filmek rangsora: *Trainspotting*; *A cápa*; *Úszó erőd*; *Hair*; *Ponyvaregény*; *Die Hard*; *Titanic*.

A legkedveltebb színészek rangsora: *Bruce Willis*; *Steven Seagal*; *Julia Roberts*; *Kevin Costner*; *Anthony Hopkins*; *Harrison Ford*.

A megkérdezett középiskolások 82,3%-a a kedvenc világsztárja mellett néhány magyar színésszel is rokonszenvez ugyan, de a hazai művészek nem kerültek be az élmezőnybe.

Választásuk okaként a sztárok mozgalmas, akciódús életét, megnyerő külsejét, divatos öltözködését említik. Ugyanakkor pozitívumként könyvelhető el, hogy a megkérdezett szombathelyi 15–16 évesek 72,7%-a nem követné kedvenc sztárjainak

és filmhőseinek életvitelét, és nem majmolná a külsőségeket sem.

Dolgozatunkban egy hosszabb távú és differenciáltabb kutatási program eddig feldolgozott részeredményeit a szerény szándékkal tettük közzé, hogy a mozgókép- és médiakultúra közvetítésében érdekelt szakemberek figyelmét a problémának az általunk vizsgált korosztállyal való összefüggéseire irányítsuk. Főleg azért, mert az ember leginkább a serdülő- és ifjúkori életszakaszban képes a legrövidebb időn belül eljutni a szivdobbanástól az értelemig. A mozgóképműveltség és a filmizlés fejlesztése szempontjából vétek lenne kihagynunk ezt a „kurta pillanatot,” az ifjúkori nyitottságot.

Felfogásunk szemben áll azokkal a nézetekkel, amelyek szerint a mozi és a televízió csak fásasztja a szemet, és nem fejleszti a látás képességét. Az utóbbi elméletek képviselői szerint az audiovizuális médiumok olyan kész dolgokat találnak, amelyek felismerése, megismerése alig kíván szellemi erőfeszítést. Mi viszont abból indulunk ki, hogy a felnőtté váló gyerek előbb-utóbb leszoktatható a „mindenevőségről”, a különböző mozgóképfajták válogatás nélküli fogyasztásáról. Jó pedagógiai vezetéssel egyre tudatosabbá válhat a viszonya a mozgóképi üzenetekhez. A tudatosításban persze mindenkinek vállalnia kell a maga felelősségét! Különösen a felnőttek társadalmának.

Szombathelyi tapasztalataink pozitívak. A vasi megyeszékhely néhány iskolájában már nem szükséges naponta bizonygatnunk, hogy korunk nyelve az audiovizuális nyelv, és hogy ennek elsajátítása a tizenévesek érzelmi és értelmi fejlődése szempontjából nélkülözhetetlen. A szombathelyi mozgóképkultúrát oktató pedagógusok felismerték, hogy a képzőn korszakában is lehet szemben úszni az árral. A 24. óra utolsó percében nem a megvakítási folyamathoz, hanem a képekben rejlő lehetőségek felismertetéséhez fogtak hozzá. Az ő számukra nyilvánvaló, hogy a filmnyelv értésére, a műsorözből történő válogatásra meg kell tanítani a masszívan tévő-vidéozó és moziba járó gyermekeinket. Az eredményeket, ha csak nyomokban is, de jól reprezentálják az általunk felmért és elemzett adatok.

Országos méretekben is tapasztalható ocsúdás, amit legújabbán a NAT mozgókép- és médiakultúra fejezete indított el. Persze az okosan végiggondolt elvek csak akkor érnek valamit, ha az iskolák és a családok egyaránt az igényes mozgóképkultúra otthonaivá válnak. Jövönk záloga: a kölcsönös bizalmon alapuló, segítő kapcsolat.

Irodalom

- ANGELUSZ RÓBERT: *Kommunikáló társadalom*. Ferenczy, Bp. 1995.
- BALASSA PÉTER: *Töredék a korszemlehez*. Liget, 1990. 4. sz.
- BARCY MAGDOLNA–HANÁK KATALIN: *Család és televízió*. Jel-Kép, 1985. 1. sz.
- BARCY MAGDOLNA–HOFFMANN MÁRTA: *Családok tévétükörben*. Magyar Közvéleménykutató Intézet, Bp. 1989.
- BARCY MAGDOLNA–TÖLGYESI JÁNOS: *Elektronika – családi használatban*. Jel-Kép, 1991. 1. sz.
- CSEPELI GYÖRGY: *A nevetlen nevelő. A tv-műsorok szocializációs hatásáról*. Jel-Kép, 1989. 4. sz.
- ERDÉLYI ILDIKÓ: *A televízió a családban*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Bp. 1988.
- FALUSSY BÉLA: *Média az idő mérlegén*. Jel-Kép, 1997. 3. sz.
- HALÁSZ LÁSZLÓ: *A képernyő tekintete*. Gondolat Kiadó, Bp. 1976.

- Képkorszak*. BALASSA PÉTER, KOVÁCS ANDRÁS BÁLINT, TILLMANN J. A. és mások írásai a vizuális kultúráról. Filmkultúra, 1992. 4. sz.
- KÓSA ÉVA–VAJDA ZSUZSANNA: *Szemben a képernyővel*. Eötvös Kiadó, Bp. 1998.
- LÁNYI ANDRÁS: *The Media Is the Mess*. Életünk, 1998. 2. sz. és Liget, 1998. 4. sz.
- MURAI ANDRÁS–TÖRÖK GÁBOR: *A látás megszerzése. A mozgókép-oktatás szerepe a magyar kultúrában*. Életünk, 1997. 7. sz.
- MANDER, JERY: *A televízió zsarnoksága*. Liget, 1995. 1. sz.
- NAGY ANDOR: *Médiapedagógia. Televízió a családban és az iskolában*. Seneca, Bp. 1993.
- PÉNTEKNÉ WEINELT BEÁTA: *A mozgóképek szerepe a 15–16 éves középiskolások szocializációjában*. Szakdolgozat. BDTF, 1998.
- A televíziós jelenség*. Szerk. SZECSKÓ TAMÁS. Gondolat Kiadó, Bp. 1976.
- TILLMANN J. A.: *Szigetek és szemhatárok*. Holnap, Bp. 1992.
- TÖRÖK GÁBOR: *A mozi, a tévé és a tizenéves*. Jel-Kép, 1987. 3. sz.
- TÖRÖK GÁBOR: *A mozgóképek inváziója avagy tette-e valamit a filmoktatás az elkesztés ellen*. Életünk, 1997. 7. sz.
- VÁNYOLOSNÉ CSANÁDI ÉVA: *A televízió hatása a gyermekekre*. Szakdolgozat. BDTF, Szombathely 1998.
- VETRÓ ÁGNES–CSAPÓ ÁGNES: *A televízió és a gyermek*. Animula, Bp. 1991.

**Kiss Judit–Péntekné Weinelt
Beáta–Török Gábor**

A különleges szakiskolák

A szociálisan hátrányos helyzetű fiatalok iskolai képzésével hosszú évtizedek óta küszködik a magyar iskolarendszer. 1990-ig az ilyen gyerekek oktatása a „normál” intézményrendszeren belül zajlott, főként a kistelepülések és a külvárosok általános iskoláiban, a szakmunkásképzők alacsony presztízsű szakmaín, valamint a dolgozók iskolájának esti tagozatain, nem túl sok sikerrel. A nyolcvanas évek végére már aggasztó méretűvé nőtt azoknak a gyerekeknek a száma, akik nem végezték el az általános iskolát, vagy olyan gyenge eredménnyel végezték el, hogy semmilyen középiskolába nem vették fel őket, és akik beiratkoztak ugyan valamilyen középfokú iskolába, de tanulmányi nehézségeik, magatartási és beilleszkedési problémáik vagy egyéb okok miatt egy-két év után abbahagyták tanulmányaikat.

A gazdasági szerkezet átalakulásával, amikor az állami nagyiparra alapozott szakmunkásképzés üzemi gyakorlatbázisai fogyatkozni kezdtek, illetve világossá vált, hogy a korábban tömegesen, de alacsony színvonalon folyó nagyüzemi

szakmunkásképzés időszaka a végéhez közeledik, s az általános iskolában kudarcos, valamint hátrányos helyzetű gyerekek a szakmunkásképző iskolák számára is feleslegessé, illetve nemkívánatossá váltak. Az oktatási kormányzat és az ilyen típusú gye-